

О. В. Насібова,

к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту, Харківський інститут фінансів КНТЕУ

ORCID ID: 0000-0003-2590-2513

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.8.35

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

O. Nasibova,

PhD in Economics, Associate Professor of Finance and Credit,

Kharkov Institute of Finances of Kyiv National University of Trade and Economics

THE THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL PROVISION OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

У статті проаналізовано різноманітні концептуальні підходи до сутнісно-змістовної характеристики поняття "соціальний захист": як функція держави (суспільств); як комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів, стратегій, програм; як система; як процес, діяльність; як інститут. Обґрунтовано важливість розуміння соціального захисту населення як системи фінансових відносин необхідної для компенсації соціальних ризиків і забезпечення соціальної безпеки. Визначено основні функції системи соціального захисту населення, які найповніше розкривають сутність досліджуваного поняття, відображаючи його властивість у реальній дійсності та визначаючи роль у системі суспільно-економічних відносин. Акцентується увага на потенційних джерелах створення фондів фінансових ресурсів системи соціального захисту. У процесі дослідження зазначено, що первинні доходи населення відіграють вирішальну роль у формуванні високого рівня життя громадян та соціально-економічного розвитку. Розкрито сутність та особливості фінансового забезпечення соціального захисту населення. Визначено державні і недержавні джерела фінансових ресурсів, а також форми фінансового забезпечення соціального захисту громадян.

The article presents the study of theoretical aspects of financial provision of social protection of the population. Various conceptual approaches to the essence-content characteristic of the concept of "social protection" are analyzed: as a function of the state (societies); as a complex (set of) actions, measures, methods, guarantees, rights, institutes, strategies, programs; as a system; as a process, activity; as an institution. The importance of social protection is objectively determined by the social need in the mechanism of mitigation of socio-economic contradictions in the process of production and distribution of material goods. The dependence of the efficiency and effectiveness of the system of social protection of citizens on the quality of financial security determines the interest of economists in the financial capacity of this system. The importance of understanding social protection of the population as a system of financial relations necessary for compensation of social risks and ensuring social security is substantiated. The basic functions of the system of social protection of the population, which most fully reveal the essence of the concept of "social protection", are defined, reflecting its property in real life and determining the role in the system of socio-economic relations. The focus is on potential sources of financial resources for the social protection system. In the course of the research it is noted that primary incomes of the population play a decisive role in the formation of a high standard of living for citizens and socio-economic development. The existing trends in income levels reflect the needs of citizens in their support through the system of social protection and indicate the degree of effectiveness of public policy in the field of financial regulation of social benefits. The essence and features of financial provision of social protection of the population are revealed. Established state and non-state sources of financial resources, as well as forms of financial provision of social protection of citizens. Of great importance when creating an effective system of social protection is the division of the population into social groups for the importance of obtaining benefits and the opportunity to participate in socially useful activities.

Ключові слова: соціальний захист, фінансове забезпечення, фонди фінансових ресурсів, фінанси соціального захисту, соціальні фізики.

Key words: social security, financial support, financial resources, social security finances, social risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Багатогранність трансформаційних процесів в економіці вимагає створення якісних умов життя громадян, що обумовлює необхідність перегляду підходів до механізмів державного управління соціальним захистом і

передбачає певні функціональні зміни в організації фінансових відносин суб'єктів системи соціального захисту населення. Державна політика має бути побудована так, щоб концентрувати зусилля органів державної влади на розв'язання протиріч і усунення невідпов-

ідностей між фактичними потребами населення в соціальному захисті і соціальних послугах та реальними можливостями держави в задоволенні конституційних соціальних прав громадян. Таким чином, важливого значення набуває фінансова спроможність системи соціального захисту населення, яка формується в конкретних економічних умовах, а отже, і розуміння соціального захисту як системи фінансових відносин.

Незважаючи на значні досягнення і напрацювання в теорії та практиці соціального захисту населення, залишаються недостатньо дослідженими ціла низка питань, пов'язаних безпосередньо з механізмами фінансового забезпечення цієї сфери і тому вони потребують додаткового вивчення. Крім того, наявність суспільних проблем, пов'язаних з соціальними катаклізмами та посиленням соціальної напруги, вимагає розвивати та удосконалювати понятійно-категорійний апарат, який використовується під час визначення загальноприйнятих понять у законодавстві та іншій науковій літературі, присвячених фінансовим аспектам соціального захисту населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених у сфері фінансового забезпечення соціального захисту населення слід назвати праці: У. Беверіджа, Ш. Бланкарта, Дж. Бьюкенена, Ф. Вагнера, А. Вальраса, Т. Ганслі, Дж. М. Кейнса, Ф. Лассаля, Г. Мак Таггарта, А. Маршала, Т. Мальтуса, Дж. С. Мілля, Р. Оуена, В. Парето, В. Петті, А. Пігу, В. Роїка, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Дж. Фабозці, С. Фішера, Ф. Хайека, У. Шарпа, А. фон Штейна та інших.

Питанням формування та розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, посилення результативності її впливу на економічний та соціальний розвиток країни присвячені праці вітчизняних вчених: А. Баранник, Н. Болотіної, І. Гнибіденка, Б. Зайчука, І. Запатріної, С. Качули, М. Кравченка, Е. Лібанової, І. Лук'яненко, І. Луніної, Л. Лисяк, І. Лютого, А. Мазаракі, М. Мальваного, О. Макарової, О. Новікової, Д. Полозенка, М. Ріппи, М. Руженського, В. Скуратівського, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія, Л. Якимової та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення наявних підходів щодо трактування поняття "соціальний захист", формулювання власного бачення цієї дефініції як системи фінансових відносин, розкриття сутності та особливості фінансового забезпечення соціального захисту населення в умовах ринкової економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сутність соціального захисту населення, з'ясування його місця в економічній структурі, аналіз функціонування складових елементів, визначення проблем і суперечностей в процесі розвитку цієї дефініції, пошук нових підходів до модернізації системи соціального захисту є предметом багатьох досліджень у різних галузях науки: економіці, юриспруденції, державного управління, соціології, демографії, політології, філософії. Зацікавленість фахівців з різних сфер підкреслює актуальність і вагомість соціального захисту як суспільного феномена та засвідчує міжгалузевий характер досліджуваної категорії.

Протягом різних епох простежується постійна понятійна динаміка під час визначення різних форм допомоги та підтримки, а також змінюється суспільна свідомість щодо соціального захисту населення. У Середні віки систему підтримки визначали поняттям "charite" (милосердя, благодійність). Починаючи з XVIII ст. в обіг входить інше поняття — "assistance" (сприяння), яке ідентифікувало новий рівень суспільних зв'язків і ставлення суспільства до незахищених верств населен-

ня, а у XX ст. це поняття знову змінюється: спочатку на "aide social" (соціальна допомога), а потім — на "travail" соціальна робота.

Низка науковців [1—3] визначають соціальний захист як поняття фінансової науки. Для розуміння сутності соціального захисту як системи фінансових відносин доцільно розглянути походження та трактування кожного слова окремо, що надасть можливість сформулювати цілісне уявлення про цю економічну категорію.

Все ще пов'язано з життям і стосунками людей у суспільстві ототожнюють з соціальним. Соціальний — це породжений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу. Найприйнятнішим у контексті нашого дослідження є трактування поняття "соціальний" як життєво необхідний, життєво важливий для існування певної людської істоти — соціуму.

Не менш багатоаспектне й друге слово — "захист", яке в перекладі з англійської мови "protection" має декілька варіантів трактування: по-перше, захист означає дію, пов'язану з охороною, підтримкою, заступництвом, запобіганням завад, збоїв, порушенням прав; по-друге, захист — це місце, укриття, притулок, де можна заховатися від чого-небудь; по-третє, захист — пристрій, захід, спосіб для забезпечення життя, роботи, нормального функціонування.

Термін "соціальний захист" є однією із центральних категорій, який використовується у світовій теорії та практиці і навколо якого тривають дискусії щодо своєрідності та певної специфіки цього поняття. Виникнення та поширення вказаного терміна пов'язують з прийняттям закону від 14 серпня 1935 року про соціальне забезпечення ("Social Security Act") у США. Цим нормативним актом країна намагалась зменшити соціальну напругу і підтримати людей похилого віку, безробітних, а також підвищити добробут населення. Однак щодо першості використання цього поняття, у науковому обігу існують й інші точки зору. Зокрема російський вчений Н. Болотіна вважає, що використовувати поняття "соціальний захист" почали з 1918 року, коли в Росії було ухвалено "Положення про соціальне забезпечення трудящих" [4]. Американський дослідник Г. Перрін зазначає, що найбільш повна концепція терміну "соціальний захист" була втілена в законодавстві Нової Зеландії у 1938 році. У будь-якому випадку виникнення категорії "соціальний захист", закріплення її в нормативних документах ряду країн, введення в науковий обіг, пов'язано з необхідністю захищатись від соціальних ризиків.

У міжнародних правових актах та у законодавстві європейських країн одночасно застосовуються терміни "соціальне забезпечення" (social security) і "соціальний захист" (social protection). Ці терміни застосовуються або рівнозначно, або соціальний захист розуміється як ширше поняття, що включає соціальне забезпечення, яке звертає увагу тільки до схем з формальним заголовком "social security", або стосовно видів соціального забезпечення людей (надання пенсій, соціальних допомог тощо) [5, с. 14].

Міжнародна організація праці визначає поняття "соціальний захист" як загальну базову соціальну підтримку всіх громадян, незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу.

В українському суспільстві завжди існували форми прояву соціальної підтримки, але поняття "соціальний захист" почало вживатися на етапі формування ринкової форми економічної організації, коли з'явилась необхідність нейтралізації надмірної диференціації у розподілі доходів, фінансового забезпечення соціальних гарантій з метою послаблення соціальної напруги, не допущення соціальних конфліктів і потрясінь у суспільстві та створення соціальних амортизаторів ринкових ризиків.

З прийняттям 3 серпня 1990 року Закону "Про економічну самостійність Української РСР", де серед го-

ловних цілей економічної самостійності держави було визначено соціальну захищеність кожного громадянина та закріплено положення стосовно забезпечення державою соціального захисту населення уперше було використано поняття "соціальний захист".

Аналіз наведених в економічній і юридичній літературі трактувань поняття "соціальний захист" свідчить про наявність термінологічної невизначеності та відсутність єдності у поглядах щодо інтерпретації цієї категорії. Серед різноманітної кількості наукових досліджень та широкого спектра поглядів про сутнісно-змістовні характеристики поняття "соціальний захист" можна виокремити п'ять основних концептуальних підходів, які формують уявлення про цю дефініцію.

Перший підхід характеризує соціальний захист як функцію (держави, суспільства) реалізація якої здійснюється у вигляді надання підтримки й допомоги найменш захищеним верствам населення (соціальним групам). Прихильники такого підходу [6, с. 37; 7—9, с. 4; 10, с. 21] значно звужують поняття даної категорії, наділяючи її властивістю лише характеризувати певні особливості держави або суспільства як системи, що має визначений набір функцій, принципів та форм їх реалізації. Крім того, таке розуміння соціального захисту обмежується лише підтримкою окремих верств населення, а не всього суспільства.

Ряд дослідників розглядають соціальний захист як комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів, стратегій, програм тощо [11, с. 92; 12, с. 15; 13; 14, с. 9; 15, с. 25; 16, с. 3; 17; 18, с. 381], тобто характеризують цю дефініцію включенням широкого кола компонентів, які забезпечують підтримку гідних умов проживання кожного члена суспільства. Комплексний підхід дає можливість узгоджувати рішення соціального захисту з реалізацією цілей соціальної та економічної політики держави, найбільш ефективно захищати тих, кому загрожує перехід за межу бідності, хто опинився у важкій життєвій ситуації, перетворювати соціальний захист у фактор стабілізації економічного і соціального розвитку.

Слід зазначити, що комплексність забезпечується єдністю цілей, принципів і напрямів діяльності; поєднанням історичного досвіду і традицій із сучасною практикою допомоги людині; всебічним вивченням об'єкта соціального захисту (індивідуума, соціальної групи, територіальної спільноти, трудового колективу), який одночасно є суб'єктом; координацією і узгодженістю дій суб'єктів соціального захисту; контролем за здійсненням заходів з надання допомоги та підтримки людям.

Комплексність, тобто забезпечення тісної єдності всього комплексу заходів економічного, соціального, правового та іншого характеру щодо надання гарантованого державою соціального захисту, пов'язана з системністю в організації та змісті соціального захисту. Тому виділяють ще один науковий підхід у формуванні уявлення про категорію "соціальний захист", який характеризує її як систему [19; 20, с. 58; 6, с. 37; 21; 22, с. 22]. "Система" в перекладі з давньогрецької мови *συστήμα* означає "сполучення", "ціле", "з'єднання" — комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють з середовищем та між собою і мають мету. Система соціального захисту створюється як упорядкована сукупність взаємодіючих компонентів, як цілісне утворення, складене з частин, як комплекс взаємопов'язаних структурних елементів, які в процесі інтеграції утворюють певну цілісність. Деякі науковці включають у систему соціального захисту різні елементи, але у своїх визначеннях, виділяючи одні елементи цієї системи, залишають поза увагою або не повною мірою відображають інші елементи, що формує не повне уявлення про досліджувану категорію.

Найважливішими елементами системи соціального захисту населення є об'єкти і суб'єкти, зміст яких розкривається в цілях, завданнях, принципах, функціях,

інструментах, формах реалізації, сфери регулювання. До суб'єктів системи соціального захисту відносять: індивіда, домогосподарство, державу (в особі різноманітних її органів), підприємства, установ та організації (незалежно від форм власності), громадські об'єднання, в тому числі благодійні організації, міжнародні інституції діяльність яких спрямована на забезпечення соціального захисту.

Завдяки сукупності визначених елементів соціального захисту між якими є закономірний зв'язок або взаємодія, здійснюється реалізація основної мети соціального захисту — забезпечуються умови для нормальної життєдіяльності кожної людини, незалежно від структури потреб і інтересів, а також підтримка та захист її від дії соціальних ризиків, що досягається через реалізацію функцій соціального захисту населення та за умов дотримання певних принципів. Інша мета соціального захисту передбачає підтримку суспільної стабільності, тобто попередження соціальної напруги, яка може виникнути у зв'язку з майновою, культурною, расовою, соціальною нерівністю.

Функції соціального захисту найповніше розкривають сутність поняття "соціальний захист", відображаючи його властивість в реальній дійсності та визначаючи роль у системі суспільно-економічних відносин. Серед значного обсягу досліджень не існує універсального набору функцій соціального захисту населення. Так, наприклад, Вакуленко В.М., Орлатий М.К. виділяють дві головні функції соціального захисту: лікувальну (або реабілітаційну), яка зменшує негативні наслідки бідності в суспільстві шляхом надання здебільшого короткотермінової адресної соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення, та запобіжну (або превентивну), яка запобігає бідності шляхом створення умов для участі громадян у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування в працездатний період [23, с. 39]. Руженський М.М. виокремив цілий ряд функцій, які поділив на три великі групи: загальні, спеціальні та допоміжні [24, с. 56]. Мальований М.І. згрупував функції соціального захисту виходячи з економічних (компенсаційна, захисна, відтворювальна, структурна); фінансових (розподільна, ризикована, заощаджувальна, превентивна, резервна); соціальних (профілактична, попереджувальна, реабілітаційна, стабілізуюча) і правових (контролююча, політична) аспектів [2, с. 56].

Слід зазначити, що від оптимальної побудови та дієздатності системи соціального захисту залежить ефективність організації соціальних відносин та прагматизм реалізації соціальної політики у державі. Якщо розглядати соціальний захист з позицій системного підходу, то основним системоутворюючим фактором є законодавчо-нормативна база.

Одним з найбільш продуктивних та конструктивних підходів вважається характеристика соціального захисту як інституту (суспільного, правового, економічного, соціального тощо) [24, с. 22; 25, с. 16; 26; 27, с. 91; 2, с. 54]. Але обмеження соціального захисту лише рамками інституту звужує його можливість вирішувати значну кількість питань економічного, соціального, політичного, психологічного, організаційного та правового характеру.

П'ятий концептуальний підхід до трактування дефініції "соціальний захист" характеризує це поняття як процес, діяльність [28; 29, с. 23].

Ефективність та дієвість системи соціального захисту громадян залежить від якості фінансового забезпечення, що вимагає розглянути систему соціального захисту як фінансове явище, а поняття "соціальний захист" як фінансову категорію, в основі функціонування якої лежить специфічний вид економічних відносин — фінансові відносини, які відображають рух вартості від одного суб'єкта системи соціального захисту до іншого і проявляються у грошових потоках.

Бараннік Л.Б. [1, с. 9—10] зазначає, що соціальний захист населення виражає відносини, які виникають у процесі встановлення взаємозв'язків між суб'єктами і об'єктами соціального захисту з приводу акумуляції грошових коштів та їх розподілу.

На думку Павлюка К.В., Степанової О.В. [3, с. 27], соціальний захист є системою перерозподільних відносин, у процесі яких утворюються й використовуються фонди фінансових ресурсів для матеріального забезпечення й обслуговування окремих категорій і груп населення.

Важливе значення мають потенційні джерела формування фондів фінансових ресурсів системи соціального захисту населення: валовий внутрішній продукт та фонд оплати праці. З валового внутрішнього продукту, який створює зайняте населення, працюючи у різних галузях народного господарства, формуються три важливі фінансові компоненти забезпечення ефективності соціального захисту — сукупний фонд оплати праці, бюджет держави, а також державні цільові фонди соціального призначення. Слід зазначити, що в умовах розширеного відтворення підтримка тих, хто потребує матеріальної чи іншої допомоги (непрацездатні, безробітні, старі верстви населення тощо) можлива лише за рахунок частини доданої вартості або валового внутрішнього продукту, який розподіляється на їхню користь.

Вирішальну роль у формуванні фондів фінансових ресурсів системи соціального захисту населення відіграє основний показник соціально-економічного розвитку країни й найважливіше джерело формування первинних доходів громадян та доходів державних цільових фондів соціального призначення — фонд оплати праці, який формується в результаті первинного розподілу між економічними суб'єктами створеної доданої вартості, тобто валового внутрішнього продукту і характеризує ступінь реалізації громадянами власного трудового (фізичного, освітнього, професійно-кваліфікованого) потенціалу та їх можливості у забезпеченні належного рівня життя без втручання держави. Відповідно до концепції соціально-орієнтованої ринкової економіки вагомим фактором ефективності соціальної політики є переважне зростання первинних доходів населення в порівнянні із вторинними.

Фінансове забезпечення соціального захисту громадян має багатоканальну структуру, яка складається з коштів державного та місцевих бюджетів, державних та недержавних соціальних фондів, суб'єктів господарювання різних форм власності та добродійних (благодійних) фондів (див. рис. 1.) і здійснюється шляхом перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на основі соціальної солідарності, що передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення. Можна виділити три складові соціальної солідарності: по-перше, забезпечується об'єднанням різних ризиків при однакових страхових внесках (саме тут присутній зв'язок із правилом перерозподілу принципу соціального страхування); по-друге, передбачається інтертемпоральний (міжчасовий) перерозподіл. Мова йде про так званий договір поколінь, згідно з яким відбувається перерозподіл прибутків від працездатних молодих до непрацездатних старих членів суспільства; по-третє, соціальна солідарність є основою інтерперсонального (міжособистісного) перерозподілу. У цьому разі перерозподіл прибутків здійснюється: між найбагатшими й найбіднішими соціальними групами; безпосередньо між застрахованими суб'єктами; між застрахованими й не застрахованими учасниками системи соціального захисту.

Слід відмітити, що в більшості країн світу поступово переходять до системи перерозподілу, яка відбу-

вається не від багатих бідним чи не від однієї групи іншим, а від однієї фази життєвого циклу індивіда до іншої. Тобто все більшого значення набувають розподільчі відносини, що базуються на самозабезпеченні свого особистого захисту кожним індивідом шляхом формування різноманітних фондів фінансових ресурсів.

На думку Стеценко Т.О., поняття "фінансове забезпечення соціального захисту населення" можна використовувати залежно від мети та змісту дослідження у різних варіантах. Так, за змістом воно є сукупністю цільових грошових фондів (бюджетного, пенсійного, страхових, благодійних тощо), призначених для задоволення суспільних потреб соціального захисту населення, а за формою — це відображення комплексу фінансових планів окремих ланок соціального захисту населення, де чітко визначені джерела та обсяги коштів, їх цільове спрямування на заходи соціального захисту населення. З іншого боку, під "фінансовим забезпеченням соціального захисту населення" можна розуміти діяльність держави та інших юридичних осіб, яка стоїть за вирішенням фінансових питань, пов'язаних з наданням соціальних послуг населенню, що належать до сфери соціального страхування та соціального забезпечення [30, с. 131].

Основний перелік підстав для виникнення права на соціальний захист закладено в Конституції України, зокрема ст. 46 гарантує громадянам "право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних і інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними".

В умовах ринкової економіки основними формами розвитку інституту соціального захисту населення, кожна з яких передбачає власні методи та джерела фінансового забезпечення, є: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога.

Соціальне забезпечення передбачає надання соціального захисту певним категоріям населення (державні службовці, військові, діти-сироти тощо). Фінансове забезпечення таких соціальних видатків здійснюється за рахунок податкових надходжень у бюджет. На основі цього відбувається фінансування державної соціальної політики, в тому числі програм у галузі охорони здоров'я, середньої та вищої освіти.

Соціальне страхування передбачає матеріальне забезпечення економічно активного населення та пенсійне забезпечення. Фінансове забезпечення механізмів соціального захисту у системі соціального страхування здійснюється за рахунок страхових внесків членів страхового об'єднання, які при настанні страхового випадку отримують страхові виплати. Фінансове забезпечення виплат по соціальному страхуванню також може частково здійснюватися за рахунок державних дотацій або кредитів. Соціальний захист і соціальна справедливість забезпечуються тим, що громадяни мають вільний доступ до системи соціального страхування (на відміну від добровільного страхування), незалежно від наявності у них соціальних ризиків (похилий вік, хронічна хвороба, інвалідність тощо) і ступеня ймовірності цих ризиків. Це надає соціальному страхуванню суспільної значимості й обумовлює обов'язковість участі громадян у цій системі.

Соціальна допомога передбачає різні види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій для покращення стану певних соціальних прошарків населення шляхом соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів. Людина, яка потрапи-

Рис. 1. Інституційно-функціональна система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні

ла в скрутне становище і не може самостійно з нього вийти, може звернутись по допомогу до відповідних інстанцій і розраховувати на соціальний захист (соціальні виплати, соціальні послуги) в обсязі, достатньому для подолання проблем, що зумовили звернення по допомогу. Так само, як і у разі здійснення соціального забезпечення, соціальна допомога передбачає фінансове забезпечення соціальних видатків за рахунок податкових надходжень до бюджету. Слід зазначити, що питання про надання соціальної допомоги розглядається індивідуально, згідно з чинним законодавством і стосовно людей, що в силу різних обставин суттєво знизили свій рівень життя.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи існуючі у науковій літературі підходи до трактування поняття "соціальний захист" можна стверджувати, що ця категорія обумовлює необхідність поєднання різних методик дослідження, застосування різнобічних знань, широкої компетенції науковців. Постійний розвиток досліджуваної дефініції характеризується її нерозривним взаємозв'язком з суспільством та економікою і супроводжується розширенням об'єктів, суб'єктів, видів, форм і методів здійснення соціального захисту населення.

Систему соціального захисту можна визначити як сукупність грошових відносин розподільчого характеру, в процесі яких формуються фонди фінансових ресурсів для компенсації наслідків соціальних ризиків, які призводять до повної або часткової втрати заробітку та спричиняють зміни матеріального становища.

Державні механізми здійснення соціального захисту стосуються не лише найменш забезпечених категорій громадян, а охоплюють населення загалом, бо головне призначення соціального захисту є надання кожному члену суспільства, незалежно від соціального походження, національної або расової приналежності, можливості вільно розвиватися, реалізувати свої здібності, що потребує створення дієвої та ефективною системи фінансового забезпечення соціального захисту населення. Крім того, важливого значення під час створення ефективною системи соціального захисту має розподіл населення на соціальні групи за вагомістю отримання благ і можливість приймати участь у суспільно-корисній діяльності.

Література:

1. Баранник А.Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення: теоретичний аспект. Вісник ДДФА. Економічні науки. 2014. № 1. С. 8—15.
2. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія. Умань: Видавець "Сочинський М. М.", 2016. 496 с.
3. Павлюк К.В., Степанова О.В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. Фінанси України. № 6. 2012. С. 15—29.
4. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблеми термінів і понять. Право України. 2000. № 4. С. 35—39.
5. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальний захист в Україні. К.: Знання, 2010. 107 с.
6. Флорескул Н.П. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. Вісник КНТЕУ. 2009. № 2. С. 34—46.
7. Кичко І.І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту. Фінанси України. 2005. № 4. С. 148—153.
8. Жеребин В.М., Романова А.Н. Уровень жизни населения. М.: ЮНИТИ-ДАНА. 2002. 592 с.
9. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні. К.: Юринком Інтер, 1998. 288 с.
10. Кравченко М.В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика: монографія. К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 451 с.
11. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: Навч. посібн. К.: МАУП, 2002. 2000 с.
12. Соціальна політика та економічна безпека/ Під заг. ред. д-ра е. н., проф. Є.І. Крихтіна. Донецьк: Каштан. 2004. 336 с.
13. Антропов В.В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы. М.: ЗАО "Издательство "Экономика". 2006. 271 с.
14. Грушко В.І. Пенсійна система України: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 336 с.
15. Бичков С.І. Теоретичні аспекти формування системи соціального забезпечення. Державне управління: теорія та практика. 2006. № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/01-BICHKOV.pdf> (дата звернення: 16.02.2019).

16. Мачульская Е.Е., Горбачова Ж.А. Право социального обеспечения. М. 1998. 278 с.

17. Хапланова Е. М. До визначення поняття "соціального захист осіб похилого віку". Форум права. 2008. № 1. С. 434—438.

18. Лібанова Е.М., Палій О.М. Ринок праці та соціальний захист. К. 2004. 491 с.

19. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. Наукові записки НАУКМА. Т.21. Політичні науки. Київ: Видавничий дім "КМ Академія". 2003. С. 41—44.

20. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України. К.: Знання, 2008. 663 с.

21. Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки. Галицький економічний вісник. 2010. № 1 (26). С. 123—126

22. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Донецьк: Янтра. 2001. 352 с.

23. Соціальний захист населення України: монографія / за ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. К.: НАДУ, 2009. 184 с.

24. Руженський М.М. Система соціального захисту населення у транзитивному суспільстві: монографія. К.: ІПК ДСЗУ, 2006. 384 с.

25. Чутчева О.Г. Правове регулювання соціального захисту громадян України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2003. 19 с.

26. Матвеев С.Н. Социальная защита государственных служащих. Вестник Воронежского государственного университета. 2009. № 2. С. 167—176.

27. Холостова Е.И. Социальная политика: учеб. пособие. М.: ИНФРА-М, 2001. 204 с.

28. Юдин В.П. Социальная защита: понятие, сущность, границы. Казань, 1995. 202 с.

29. Дідківська А.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2000. 209 с.

30. Стеценко Т.О. Фінансові аспекти забезпечення соціального захисту населення в умовах суспільної трансформації. Формування ринкових відносин в Україні. 2008. № 1 (80). С. 130—136.

References:

1. Barannik, L. B. (2014), "Financial support of the system of social protection of the population: the theoretical aspect", *Visnyk DDFa. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 8—15.

2. Malevany, M. I. (2016), *Finansovi aspekty funktsionuvannya systemy sotsial'noho zakhystu naselennia v Ukraini* [Financial aspects of the functioning of the social protection system in Ukraine], *Vydavets' "Sochins'kyj M. M."*, Uman', Ukraine.

3. Pavlyuk, K. V. and Stepanova, O. V. (2012), "Modernization of the social protection system in the context of accumulation of social capital in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 6, pp. 15—29.

4. Bolotina, N. (2000), "Human right to social security in Ukraine: problems of terms and concepts", *Pravo Ukrainy*, vol. 4, pp. 35—39.

5. Bolotina, N. B. (2010), *Pravo liudyny na sotsial'nyj zakhyst v Ukraini* [Human right to social protection in Ukraine], *Znannia, Kyiv, Ukraine*.

6. Floreskul, N. P. (2009), "The system of social protection of the population as a factor in the formation of a social state", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 34—46.

7. Kychko, I. I. (2005), "Insurance as an element of the financial mechanism of social protection", *Finansy Ukrainy*, vol. 4, pp. 148—153.

8. Zherebin, V. M. and Romanova, A. N. (2002), *Uroven' zhizni naselenija* [The level of life of the population], *JuNITI-DANA, Moscow, Russia*.

9. Syrota, I. M. (1998), *Pravo pensijnogo zabezpechennia v Ukraini* [The right of pension provision in Ukraine], *Yuryнком Inter, Kyiv, Ukraine*.

10. Kravchenko, M. V. (2012), *Systema sotsial'noho zakhystu naselennia iak ob'iekt derzhavnoi polityky: metodolohiia ta praktyka* [The system of social protection of the population as an object of state policy: methodology and practice], *Inform.-analit. ahentstvo, Kyiv, Ukraine*.

11. Skuratovsky, V. A. and Paliy, O. M. (2002), *Osnovy sotsial'noi polityky* [Fundamentals of social policy], *MAUP, Kyiv, Ukraine*.

12. Krichtin, Ye. I. (2004), *Sotsial'na polityka ta ekonomichna bezpeka* [Social policy and economic security], *Kashtan, Donetsk, Ukraine*.

13. Antropov, V. V. (2006), *Social'naja zashhita v stranah Evropejskogo sojuza. Istorija, organizacija, finansirovanie, problemy* [Social protection in the countries of the European Union. History, organization, financing, problems], *ZAO "Izdatel'stvo "Jekonomika"*, Moscow, Russia.

14. Grushko, V. I. (2006), *Pensijna systema Ukrainy* [The Pension System of Ukraine], *Kondor, Kyiv, Ukraine*.

15. Bychkov, S. I. (2006), "Theoretical Aspects of the Formation of the Social Security System", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, [Online], vol. 1, available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/01-BICHKOV.pdf> (Accessed 16 July 2019).

16. Machulskaya, E. E. and Gorbacheva, Zh. A. (1998), *Pravo social'nogo zabezpechenija* [The right of social security], *Moscow, Russia*.

17. Khaplanova, Ye. M. (2008), "To the definition of the term "social protection of the elderly", *Forum prava*, vol. 1, pp. 434—438.

18. Libanova, E. M. and Paliy, O. M. (2004), *Rynok pratsi ta sotsial'nyj zakhyst* [Labor market and social protection], *Kyiv, Ukraine*.

19. Moskalenko, V. V. (2003), "The essence of social protection and its place in the policy of a social state", *Naukovi zapysky NaUKMA*, vol. 21, pp. 41—44.

20. Bolotina, N. B. (2008), *Pravo sotsial'noho zakhystu Ukrainy* [The right of social protection of Ukraine], *Znannia, Kyiv, Ukraine*.

21. Bendasyuk, O. (2010), "State administration of social protection of the population in the conditions of a market economy", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 1 (26), pp. 123—126.

22. Boretska, N. P. (2001), *Sotsial'nyj zakhyst naselennia na suchasnomu etapi: stan i problemy* [Social protection of the population at the present stage: state and problems], *Yantra, Donetsk, Ukraine*.

23. Vakulenko, V. M. and Orlaty, M. K. (2009), *Sotsial'nyj zakhyst naselennia Ukrainy* [Social protection of the population of Ukraine], *NADU, Kyiv, Ukraine*.

24. Rugensky, M. M. (2006), *Systema sotsial'noho zakhystu naselennia u tranzitivnomu suspil'stvi* [The system of social protection of the population in a transitive society], *IPK DSZU, Kyiv, Ukraine*.

25. Chutcheva, O. G. (2003), "Legal regulation of social protection of Ukrainian citizens", *Ph.D. Thesis, Labor Law; the right to social security, National legal university the name of Yaroslava Mudrogo, Kharkiv, Ukraine*.

26. Matveev, S. N. (2009), "The social protection of civil servants", *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta*, vol. 2, pp. 167—176.

27. Holostova, Ye. I. (2001), *Social'naja politika* [Social policy], *INFRA-M, Moscow, Russia*.

28. Yudin, V. P. (1995), *Social'naja zashhita: ponjatie, sushhnost', granicy* [Social protection: concept, essence, borders], *Kazan, Russia*.

29. Didkovskaya, L. I. and Golovka, L. S. (2000), *Derzhavne rehulivannia ekonomiky* [State regulation of economy], *Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine*.

30. Stetsenko, T. O. (2008), "Financial aspects of providing social protection of the population in conditions of social transformation", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 1, pp. 130—136.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2019 р.